DEEL 2: ZELF AAN DE SLAG

PRAKTISCHE STAPPEN EN VOORBEREIDING OM AAN DE SLAG TE GAAN MET EEN NIEUW THEMA

od'see

Provincie Oost-Vlaanderen
Voor ieder van ons

Vlaams Fonds voor de Letteren

Inhoudstafel

DEEL 1: ZELF AAN DE SLAG 2

1.1. Thema vastleggen 3
1.2. Boeken selecteren 5
1.2.1. Verhalen 5
1.2.2. Informatieve prentenboeken en mengvormen 8
1.2.3. Tips om de tekst aan te passen voor/tijdens het lezen 12
1.3. Woorden selecteren 14
1.4. Activiteiten uitwerken 25
1.4.1. Dag 1 27
1.4.1.1. Motivatie 27
1.4.1.2. Tijdens het verhaal 28
1.4.1.3. Verwerking 29
1.4.2. Dag 2 30
1.4.2.1. Motivatie 30
1.4.2.2. Tijdens het lezen 31
1.4.2.3. Verwerking 31
1.4.3. Dag 3 33
1.4.4. Dag 4 34
1.4.5. Dag 5 35
1.4.5.1. Boeken vergelijken 35
1.4.5.2. Mini drama of raadselspel 35
1.4.5.3. Hoekspelletjes 35
1.4.6. Groepering 36
1.4.7. Planning 37
1.5. Aan de slag 39
1.6. Reflecteer 40
1.6.1. Over de week 40
1.6.2. Over de groepering 40
1.6.3. Over het leereffect 40

DEEL 2: DE WEBSITE 42

DEEL 3: INTERESSANTE BRONNEN 44

BIJLAGEN 46

DEEL 1: ZELF AAN DE SLAG

Hieronder vind je de verschillende **voorafgaande stappen** die nodig zijn om een goede vertelcyclus zoals die in Wereldwoorden op te stellen. We hebben dit kort samengevat in een eenvoudige **cyclus**.

Eerst en vooral moet je een geschikt thema kiezen. Daarna zoek je twee geschikte boeken, een verhaal en een informatief prentenboek, die bij dit thema én bij elkaar passen. Uit beide boeken worden telkens drie woorden gekozen. Ten slotte moet je activiteiten bedenken: tijdens voorleesmomenten, gesprekken. Voor elke dag van de week voorzie je een of meer activiteit(en). Per dag wordt opgelijst welke activiteiten en soorten vragen verwacht worden.

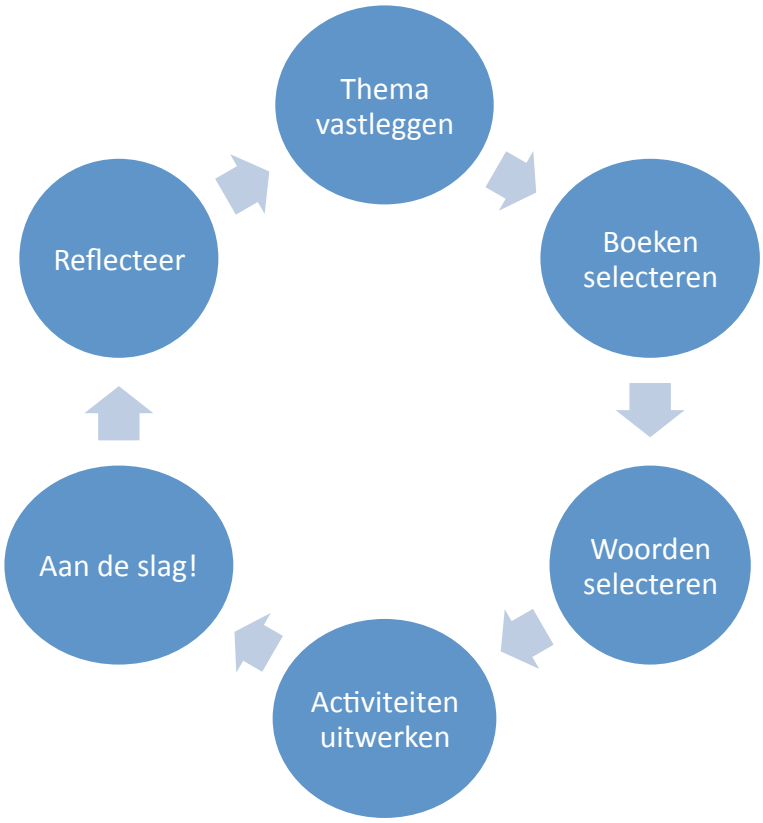

Hierna kan je aan de slag! Probeer je weekcyclus uit. Het is belangrijk om op het einde van de week even te **reflecteren**: hoe verliep het? Wat vonden de kleuters ervan? Wat vond jij ervan? Waren de woorden van een goed niveau, of eerder te gemakkelijk, te moeilijk? Neem deze bevindingen mee naar een volgende vertelcyclus! Zo begint bovenstaande cyclus opnieuw…

1.1. THEMA VASTLEGGEN

Omdat we met een vertelcyclus niet alleen de **taalontwikkeling,** maar ook de **wereldkennis** willen stimuleren, kies je best een thema uit één van volgende invalshoeken.

Voor het kiezen van een thema verwijzen we naar de grote thema's die aan bod komen in de **ontwikkelingsdoelen wereldoriëntatie**[1]. We bieden hier een overzicht van thema's waaruit gekozen kan worden. Meer inspiratie vind je in de leerplannen van jouw net, of in de concrete ontwikkelingsdoelen.

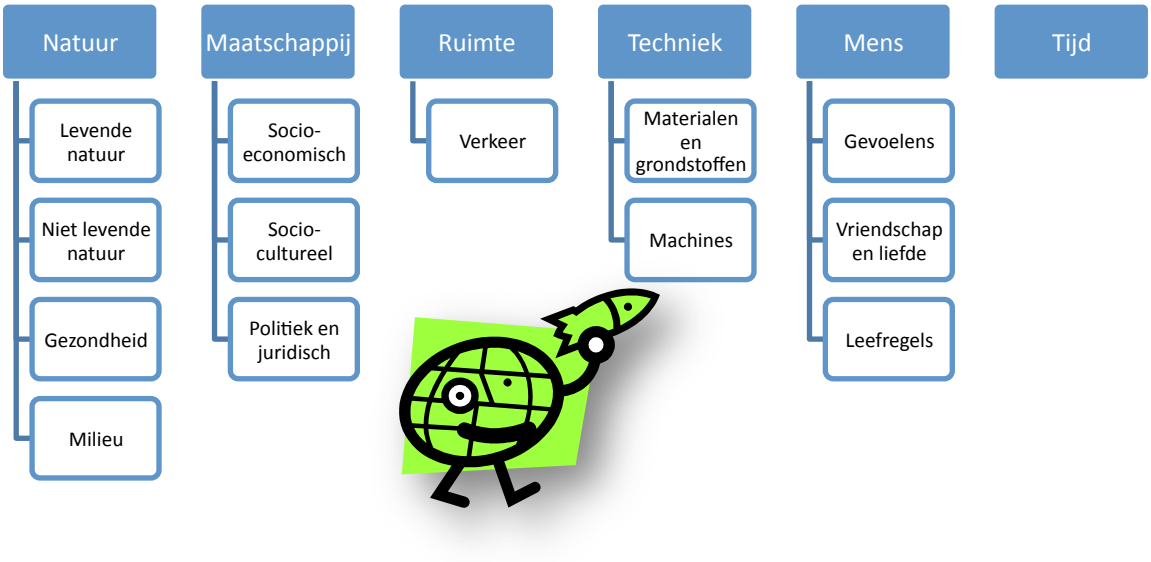

[1] Meer informatie/inspiratie nodig?
http://www.ond.vlaanderen.be/curriculum/basisonderwijs/kleuteronderwijs/wereldorientatie/ontwikkelingsdoelen.htm

Ter illustratie: Wereldwoorden koos voor de interventie voor volgende thema's:

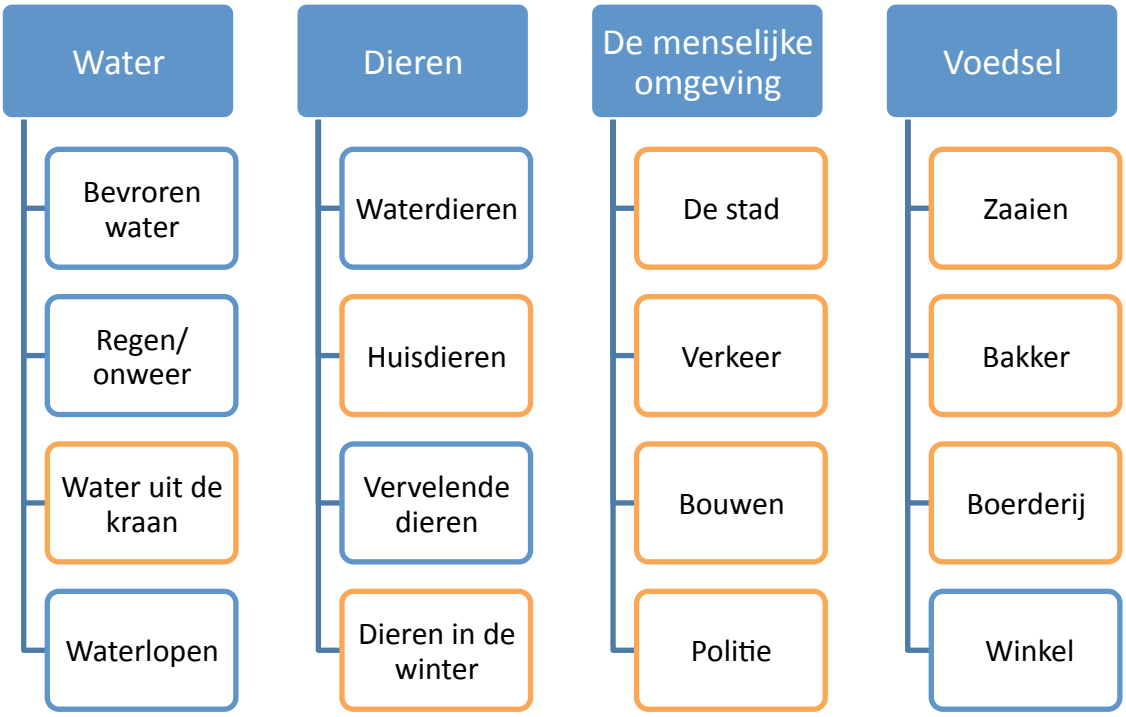

De 10 oranje thema's zijn reeds toegepast in verschillende kleuterklassen (tijdens schooljaar 2014-2015) en zijn reeds beschikbaar op onze website (www.wereldwoorden.be). De 6 blauwe thema's zijn in ontwikkeling.

1.2. BOEKEN SELECTEREN

Wanneer je een thema hebt gekozen, kan je op zoek gaan naar twee **prentenboeken** die hierbij aansluiten:

1. Een verhaal (verhalend prentenboek)
2. Een informatief prentenboek

Hierin bestaan er echter ook mengvormen. In onderstaande tabel staat een korte uitleg van de genres.

Welke boekgenres zijn er?[2]	
Verhalen	Wil de lezer vermaken en een leuke ervaring meegeven
Informatieve prentenboeken	Wil de lezer feiten meegeven over de wereld
Mengvormen	Kent elementen van zowel een verhaal als een informatief prentenboek

Algemene criteria bij het kiezen van boeken:

- De boeken moeten aantrekkelijk zijn voor de leeftijdsgroep.
- De informatie die erin staat moet correct zijn.
- De boeken moeten aansluiten bij het gekozen thema en bij elkaar.
- De boeken moeten een tikkeltje uitdagend zijn voor de kleuters.
- *Tip:* Iedere prent in het boek verwijst naar één idee in het verhaal *(optioneel).*

We beschrijven vervolgens specifieke criteria met betrekking tot het boekgenre.

1.2.1. Verhalen

1.2.1.1. Wat?

Prentenboeken en verhalenbundels zijn voor jonge kinderen de meest voor de hand liggende dragers van schriftelijke taal. Voor de ontwikkeling van geletterdheid vormen ze 'uitgelezen' materiaal, en dat bij alle kleuterleeftijden[3]. Verhalen zijn narratief (verhalend/vertellend: met

[2] Uit: Uit: Pentimonti, J. M., Zucker, T. A., Justice, L. M., & Kaderavek, J. N. (2010). Informational Text Use in Preschool Classroom Read-Alouds. *The Reading Teacher, 63*(8), 656-665.
[3] Uit: Verheyden, L. (2011). Ontluikende geletterdheid in het kleuteronderwijs: of hoe peuters en kleuters schriftelijke communicatie kunnen verkennen. In Daems, R., Van den Branden, K. & Verschaffel, L. (Eds.), *Taal verwerven op school: taaldidactiek voor basisonderwijs en eerste graad secundair(3de ed.)* (pp. 61-100). Leuven: Acco.

een begin, midden en slot) van aard en kunnen dialoog omvatten[4]. Verhalende boeken zijn bij uitstek geschikt om je in te leven in een bepaalde tijd of situatie[5]. Ze zijn in de eerste plaats geschreven om te 'entertainen'[6]. Verder omvatten ze vaak uitdagende woorden en zijn ze nuttig om de elementen van een verhaal (begin –conflict/probleem –einde) aan te leren. Het helpt kinderen om te leren over hun eigen leven en na te denken over ervaringen van anderen[20].

1.2.1.2. Waarom verhalen?

Uit onderzoek is gebleken dat verhalen voorlezen een positieve invloed heeft op de taalontwikkeling van kleuters: de gesprekken voor, tijdens en na het lezen bevatten een rijk taalaanbod, uitdagende spreekkansen en taalfeedback. Tijdens het lezen leren kleuters linken te leggen met hun voorkennis, inferenties te maken en te voorspellen wat er zou gebeuren. Dit heeft een belangrijke invloed op de manier waarop ze kennis verwerven en de vaardigheden om betekenis te geven aan de omgeving[6].

Verhalende prentenboeken kunnen voor erg veel doelstellingen gebruikt worden in de kleuterklas. Ze dienen[7]:

- Om op te voeden (waarden en zingeving).
- Om gevoelens te leren verwerken.
- Om te informeren.
- Om taal te verwerven.
- Om de creativiteit te prikkelen.
- Omdat ze mooi zijn.
- Om te ontspannen.

1.2.1.3. Waar vind ik geschikte verhalende prentenboeken?

Leuke en mooie verhalen zijn eenvoudig te vinden. Neem een kijkje in de lokale bibliotheek en je hebt al een hele lijst om uit te kiezen. We geven daarnaast hier nog enkele interessante zoektips:

- De online **boekenwijzer van Stichting Lezen** geeft per leeftijdscategorie een aantal leuke tips mee van verhaaltjes die geschikt zijn om voor te lezen[8]. Als je op een suggestie klikt, zie je telkens een korte inhoud van het verhaal.

---

[4] Uit: EARLY CHILDHOOD INVESTIGATIONS WEBINAR (2012). Making good decisions: Best practices selecting informational text [Presentation]. Geraadpleegd op 9 september 2014 op http://www.earlychildhoodwebinars.com/wp-content/uploads/2013/11/Information-Books-Part-1-of-2.pdf

[5] Uit: Projectgroep leesbevordering (2001). *Aan de slag met kinderboeken*. NBD Biblion Publishers.

[6] Uit: Mantzicopoulos, P., & Patrick, H. (2011). Reading picture books and learning science: Engaging young children with informational text. *Theory into Practice,50(4),* 269-276.

[7] Uit: Van Coillie, J. (2007) *Leesbeesten en boekenfeesten. Hoe werken (met) kinder- en jeugdboeken?* Davidsfonds/Infodok. pp. 17-24

[8] Zie: http://www.voorlezen.be/#boekenwijzer en kies de gepaste leeftijdscategorie

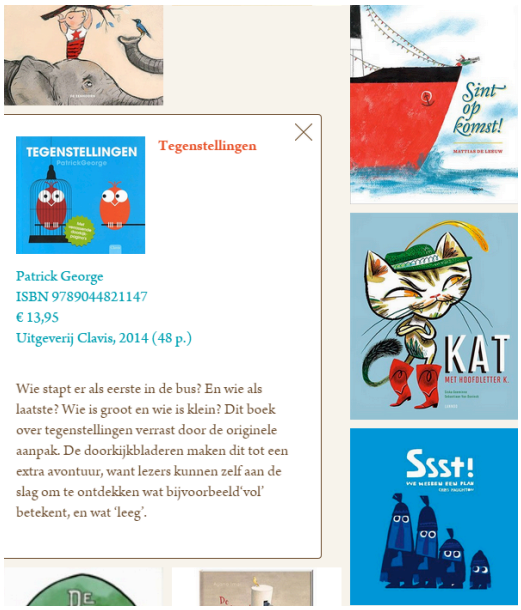

- Een andere goede zoektip is de website **Pluizer**[9]**.** Pluizer is synoniem voor jeugdboekenrecensies geschreven door bevlogen liefhebbers van jeugdliteratuur. De website bevat meer dan 7000 recensies van boeken die momenteel op de markt liggen. Er is zelf een zoekfunctie waarmee je kan zoeken op thema of trefwoord. Handig als je een verhaal moet vinden binnen een bepaald onderwerp! Wij deden eens de test voor u (zie bijlage 1).

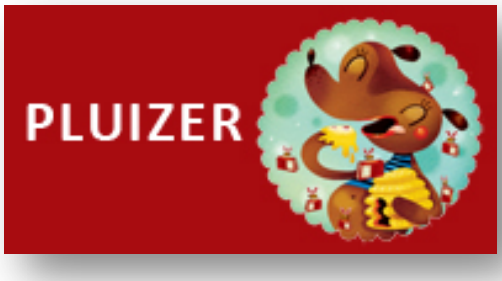

- De website van uw **plaatselijke openbare bibliotheek** heeft meestal een goede zoekmachine om prentenboeken op te zoeken.

[9] Zie: http://www.pluizer.be/

1.2.2. Informatieve prentenboeken en mengvormen

1.2.2.1. Wat?

In informatieve prentenboeken worden allerlei onderwerpen duidelijk en beeldend toegelicht. Voor kinderen die niet zo van lezen houden, kunnen informatieve boeken over een onderwerp dat hen interesseert heel motiverend zijn[6]. Informatieve prentenboeken zijn niet narratief (verhalend) van aard. Ze hebben als doel het meedelen van feiten en informatie, waardoor er vaker technische en abstracte termen in de tekst sluipen. Foto's en grafieken ondersteunen de tekst[20].
Sommige informatieve prentenboeken hebben heel veel weg van een verhaal, we noemen dit dan 'mengvormen'. Het verschil met een verhaal is dat bij deze mengvormen het fictieve verhaal niet centraal staat. Wat wel centraal staat is de informatie die vergaard kan worden doorheen het verhaal. Bij de mengvormen zijn de prenten vaak niet realistisch, wat wel zo is bij puur informatieve prentenboeken.

Samenvatting:

- **Informatief prentenboek zonder verhaal:**
  - Beschrijvende tekst
  - Foto's
  - Grote tekstkaders en kleine tekstkaders
- **Mengvorm** (informatief prentenboek met verhaal)
  - Vertellende tekst (maar verhaal is niet belangrijk)
  - Vaak tekeningen
  - Geen kleine tekstkaders of labels

Het spreekt voor zich dat het gebruiken van informatieve teksten in de beginjaren van het onderwijs, mogelijkheden geeft om de motivatie van leerlingen te verhogen, begrip bouwt en de basis legt voor leerlingen om uit te groeien tot zelfbewuste en doelgerichte lezers. (Vrije vertaling uit: Duke, 2004)"

1.2.2.2. Waarom informatieve prentenboeken?

Informatieve prentenboeken worden tot op heden weinig gebruikt om voor te lezen aan jonge kinderen. Dit komt onder meer omdat hier veel misverstanden rond bestaan. Informatieve prentenboeken voorlezen is echter zeer vernieuwend en kent heel wat voordelen.

Over informatieve prentenboeken bestaan er wat **misverstanden**. Leerkrachten geloven dat dit genre veel minder interessant is voor jonge kinderen, jongens meer aanspreekt dan meisjes, en bovendien te moeilijk is voor kleuters Uit onderzoek blijkt echter dat jongens en meisjes evenveel interesse tonen in informatieve prentenboeken, dat jonge kinderen dit genre wel begrijpen en dat het gebruik ervan kan leiden tot plezier in zowel wetenschap als taal[6].

Uit onderzoek is ook gebleken dat informatie vergaren aan de hand van informatieve prentenboeken heel wat **voordelen** heeft. Het heeft een positieve invloed op de taalvaardigheid, de kennis van de tekststructuur met betrekking tot het genre, inhoudelijke kennis op het vlak van wereldoriëntatie en het leesplezier. Verder is ook gebleken dat bij het voorlezen van informatieve prentenboeken de nadruk meer wordt gelegd op prenten, er meer abstracte en moeilijke woorden geleerd worden en er sneller connecties worden gelegd met de echte wereld[2]. Bijhorend citaat[10] vat dit alles mooi samen. In bijlage 2 staan nog meer voordelen opgesomd.

1.2.2.3. Waar vind ik geschikte informatieve prentenboeken?

Informatieve prentenboeken bestaan heel vaak in reeksen en zijn thematisch geordend. Via Pluizer en de zoekmachine van je plaatselijke openbare bibliotheek kan je eenvoudig boeken vinden (zie 1.2.1.3.).
Er kan gekozen worden voor een 'echt' informatief prentenboek of voor een mengvorm.

1.2.2.3.1. Informatieve prentenboeken zonder verhaal

Allereerst nemen we een kijkje naar waar **informatieve prentenboeken zonder verhalende elementen** terug te vinden zijn:

- **'De kijkdoos'**[11]: deze reeks behandelt tal van onderwerpen uit de leef –en belevingswereld van kleuters.

[10] Duke, N. K. (2004). The case for informational text. *Educational Leadership,61*(6), 40-45.
[11] http://www.noordhoffuitgevers.nl/

- **‘Mijn eerste docuboek’** [12] door **Angela Royston**: een reeks informatieve prentenboeken met een erg ruim aanbod over verschillende domeinen binnen wereldoriëntatie heen. De leerkracht kan achteraan elk boek een woordenlijst met moeilijke woorden vinden. Een eerste stap naar het selecteren van magische woorden!

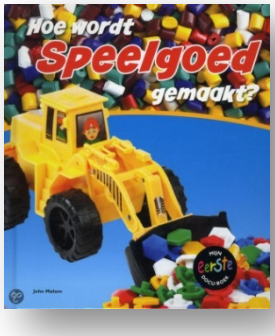

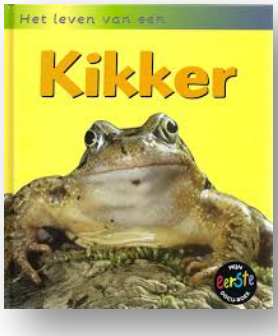

- **‘Dieren in de kijker’** (uitgeverij Deltas): kindvriendelijke en aantrekkelijke informatieve prentenboeken binnen het domein van ‘dieren’.

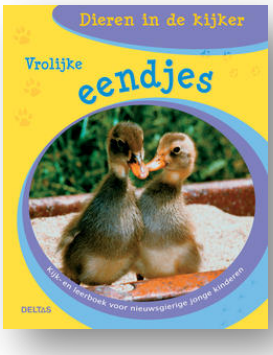

1.2.2.3.2. Mengvormen (informatieve prentenboeken met verhaal)

Wanneer je geen geschikt informatief prentenboek vindt, kan je ook kiezen voor een **mengvorm** met meer verhalende elementen. Uit onderzoek[2] is gebleken dat de meeste leerkrachten kiezen voor dit genre, meer dan de informatieve prentenboeken in de strikte zin van het woord.

[12] http://www.schoolsupport.nl/Basisonderwijs/Mijn+eerste+docuboek of http://www.angelaroyston.com/

- De boeken van **Liesbet Slegers**[13]: 'De bakker', 'De kapper', 'De archeoloog' enzovoort. Ze behandelen telkens een ander beroep.

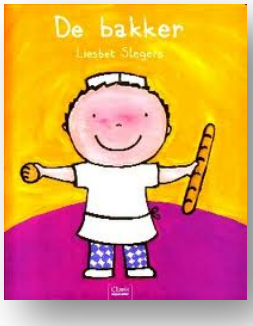

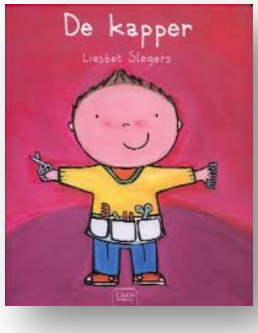

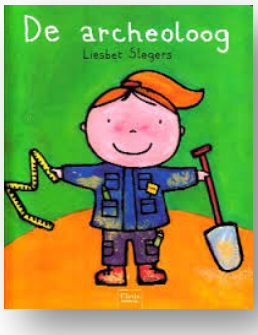

- De boekenreeks '**Anna**' van **Kathleen Amant**[14] biedt een bron van nuttige informatie gegrepen uit de leefwereld van de kleuters.

Deze mengvormen zijn uiteraard ook geschikt om te gebruiken voor de interventie.

[13] www.liesbetslegers.be
[14] http://www.amant.be/

1.2.3. Tips om de tekst aan te passen voor/tijdens het lezen

1.2.3.1. Algemeen

De kans bestaat dat je een leuk boek vindt, maar dat het niveau ervan toch net iets te hoog ligt voor jouw kleuters. Voel je vrij om de **tekst** van je eigen gekozen verhaal **aan te passen**. Dit is ook regelmatig gebeurd voor de boeken van Wereldwoorden.

- Maak je eigen tekst: schrap zinnen, voeg zinnen toe en pas een aantal (moeilijke) woorden aan.

- *Wereldwoorden*:
  - Floddertje: werd vervlaamst omdat hier veel typische Nederlandse woorden in voorkwamen

    - Bv. Portaal = gang
    - Bv. Jam = confituur

  - Frederick: mooi, maar uitdagend boek dat sterk werd vereenvoudigd.

- Je kan er ook voor kiezen om enkele pagina's samen te nemen. Deze pagina's zal je dan niet voorlezen. Dit is de manier om een verhaal in te korten. Zorg er voor dat de pagina's die je overslaat geen meerwaarde hebben voor het verhaal. Je kan hiervoor een **paperclip** gebruiken.

- *Wereldwoorden:*
  - In volgende boeken werden pagina's samengenomen met een paperclip:
    - Een dag bij de dierenbouwers (week 3)
    - Water uit de kraan (week 4)
    - Sander en Sofie en het allermooiste huis (week 5)

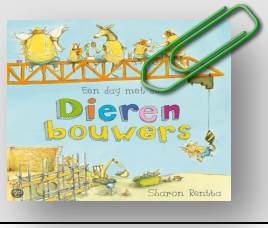

1.2.3.2. Informatieve prentenboeken: een genre apart!

Je kan niet aan de slag met een informatief prentenboek zonder dat je al een stevige basis achtergrondinformatie over het onderwerp hebt. Een belangrijke basisvoorwaarde is dus je eigen kennis over het onderwerp. Een degelijke voorbereiding is belangrijk.

Het is iets moeilijker om een informatief prentenboek voor te lezen dan een verhaal . Hieronder volgen een aantal bijkomende tips:

- Lees het informatief prentenboek eerst op voorhand voor jezelf eens voor alvorens je het voorleest aan de kleuters. Selecteer wat je wilt vertellen, niet alles is even belangrijk voor kleuters om al te weten.
- Stem de taal en de woorden af op het niveau van de kleuters (zonder de 'magische woorden' weg te laten).
- Leg bij het voorlezen nadruk op de prenten.
- Speel in op de interesses van de kleuters.
- Zorg dat het informatieve prentenboek aansluit bij andere activiteiten in de klas zodat je naar de ervaringen van de kleuters kan verwijzen (bv. je leest het infoboek na een exploratietocht over hetzelfde thema).

Omdat het aanbod in informatieve prentenboeken voor kleuters beperkt is, is het soms nodig een bepaald prentenboek meer **aan te passen aan een jonger publiek**. Zo doe je dat:

- Beperk het aantal pagina's dat je vertelt. Selecteer wat belangrijk is, en vertel regelmatig in eigen woorden.
- Schenk voldoende aandacht aan het herhalen en verduidelijken van de moeilijke woorden in het boek.
- Geef de kleuter de kans om zich in te leven in het hoofdpersonage (als deze er is). Bijvoorbeeld: "Anna is een meisje, even oud als jullie,…"

1.3. WOORDEN SELECTEREN

Woorden selecteren is niet gemakkelijk! Je moet niet alleen beslissen welke woorden geschikt zijn om aan te leren aan de kleuters, de woorden moet je telkens ook verbinden met een afbeelding of een prent en een kindvriendelijke definitie. Voor dit proces hebben we een **stappenplan** opgesteld. Naast iedere stap vind je een voorbeeld uit het boek 'Sammies eerste nacht'. Per boek worden telkens drie woorden geselecteerd die we de 'magische woorden' noemen, bij 'Sammies eerste nacht' is dit per uitzondering twee omdat het de eerste week is. Onder het stappenplan wordt iedere stap nog eens duidelijk uitgelegd.

Stap 1:

Selecteer alle UITDAGENDE woorden uit de tekst. Dit zijn woorden die kleuters hoogstwaarschijnlijk niet spontaan leren maar wel belangrijk zijn.

Dus draag ik hem naar huis (...) Ik ben bang om in de sneeuw uit te glijden dus loop ik voorzichtig(...)

Stap 2:

Pas de tekst van het boek aan door woorden toe te voegen *(optioneel)*

Dus, hij moet even niet aan de lijn lopen en draag ik hem naar huis (...) ik ben bang om (...)

Stap 3:

Selecteer 3 woorden per boek om de kleuters aan te leren.

<u>Criteria:</u>

- **Het woord is nieuw voor de kleuters (of onvoldoende gekend)**
- **Het woord is cognitief uitdagend**
- **Het woord staat afgebeeld in het boek (liefst meerdere keren).**
- **Alle woorden passen bij elkaar en binnen het thema.**
- **Het woord is belangrijk voor de verdere schoolloopbaan.**

- Uitlaten
- De lijn

✓

Uitlaten: een einde wandelen zodat de hond kan plassen of kaka doen

De lijn: een touw of ketting waar de hond aan vasthangt

Stap 4:

Kies een kindvriendelijke definitie of omschrijving voor ieder woord

+

Stap 5:

Zoek een prent voor ieder woord

Stap 6:

Schrijf onderaan de prent het woord (met lidwoord) en de definitie. Print uit.

STAP 1: selecteer alle uitdagende woorden

Kies ervoor om de kleuters **<u>uitdagende woorden</u>** aan te leren. We leggen kort even uit wat dit precies inhoudt:

Bij het kiezen van woorden, kan volgens ons gekozen worden tussen drie soorten woordenschat.

1. Basiswoordenschat

Deze eerste is **basiswoordenschat.** Dit zijn woorden die kleuters normaal gezien wel aanleren tijdens dagdagelijkse activiteiten en routines. Het is dus waarschijnlijk dat kleuters al een goede kennis hebben van deze woordenschat, of dat ze deze binnenkort al spontaan zullen verwerven. Vandaar dat we liever kiezen voor andere woorden.

→Basiswoordenschat: bv. jas, slapen, boterham,…

2. Uitdagende woordenschat

Naast basiswoordenschat heb je ook **uitdagende woordenschat**[15]**.** Dit zijn woorden die expliciete aandacht verdienen omdat het niet waarschijnlijk is dat kleuters deze heel spontaan gaan leren. Uitdagende woorden kunnen de wereldkennis verruimen of verdiepen. Ze zijn belangrijk tijdens de latere schoolloopbaan van het kind.

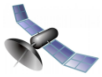

→Specialistische woordenschat :
bv. Diplodocus, Golden Retriever, charteren

→Uitdagende woordenschat: bv. aarde, eiland, koelen, drijven, zinken, voedsel

3. Specialistische woordenschat

Als we een stapje verder gaan, dan is er ook nog **specialistische woordenschat**. Dit zijn moeilijke woorden die zelf voor sommige volwassenen nog niet gekend zijn. Omdat we het niet nodig vinden om zulke specialistische woorden aan te leren, kiezen we ervoor om **<u>uitdagende woorden</u>** te selecteren.

Je kan kiezen uit verschillende **woordsoorten**:

- Zelfstandige naamwoorden
- Werkwoorden

[15] Uit: Beck, I. L., & McKeown, M. G. (2007). Increasing young low-income children's oral vocabulary repertoires through rich and focused instruction. *The Elementary School Journal, 107(3),* 251-271.

- Adjectieven

- Woorden die afgebeeld staan in het boek, worden eenvoudiger onthouden. Adjectieven zijn voor kleuters iets uitdagender[15].
- Beperk je tot **inhoudswoorden**, gebruik geen functiewoorden.
- Kies in het begin liever te veel woorden dan te weinig woorden. Aan de hand van de criteria zullen toch heel wat woorden geschrapt worden. Zorg dat je ook telkens het juiste lidwoord vermeldt. Deze voeg je dan later toe bij de prenten.

STAP 2: pas de tekst van het boek aan door woorden toe te voegen (optioneel)

Houd je als leerkracht zeker niet in om zelf interessante woorden toe te voegen aan de tekst!

Voorbeeld:
Wereldwoorden voegde aan de boeken van de eerste tien interventieweken zelf woorden toe. Hieronder volgt de redenering die daarbij gepaard ging:

- *De lijn*, toegevoegd aan 'Sammies eerste nacht' (week 1)
  - Op de prenten in dit boekje kan je regelmatig zien dat het kleine hondje Sammie aan een lijn hangt. Toch kwam dit woord nergens terug in het verhaal. Wij vonden dit een gemiste kans en beslisten het woord toe te voegen. Een hond uitlaten aan de lijn vinden we immers een essentieel element in de omgang met deze huisdieren.

- *Volwassen*, toegevoegd aan 'Het leven van een hond' (week 1)
  - Dit woord werd gekozen in de plaats van het woord 'volgroeid' omdat je het eenvoudig kan linken aan andere contexten (ook mensen kunnen volwassen worden).

- *Afbreken*, toegevoegd aan 'Sander en Sofie en het allermooiste huis' (week 5)
  - Ook dit woord was eigenlijk eenvoudig op een prent te zien, maar stond niet in de tekst. Het past ook binnen dit thema en het vorige thema 'bouwen' (huizen kan je afbreken en vaak zijn het werkmannen die dit doen).

STAP 3: selecteer drie woorden per boek (aan de hand van de criteria) om de kleuters aan te leren

Uit de gekozen uitdagende woorden selecteer je ten slotte **drie** woorden aan de hand van de criteria uit het stappenplan:

- Het woord is nieuw voor de kleuters (of de betekenis is onvoldoend gekend).
- Het woord is cognitief uitdagend. (Maar binnen het bereik van de cognitieve vermogens van de kleuters.)
- Het woord staat afgebeeld in het boek (liefst meerdere keren).
- Alle woorden passen bij elkaar en binnen het thema.
- Het woord is belangrijk voor de verdere schoolloopbaan. De kleuters zullen het woord zeker nog tegenkomen in de leerstof van de lagere school.

- Kies niet het woord dat je gebruikt om jouw thema te benoemen. Dus niet het woord 'bouwen' in het thema 'bouwen'. Dit woord zal je vanzelf wel zo vaak gebruiken dat de kleuters het overnemen. Je selecteert beter woorden waarin je extra wil investeren.
- Gebruik de **Basiswoordenlijst Amsterdamse kleuters** [16] en de **Woordenlijst Amsterdamse Kinderen**[17]. Indien een woord op een van deze lijsten staat, mag je ervan uitgaan dat het een belangrijk woord is voor de verdere schoolloopbaan.

  De leeftijdsaanduidingen bij de woorden, duiden de uiterste leeftijd aan waarop het woord beheerst moet zijn. Je mag ook woorden van een latere leeftijd eerder onderwijzen indien dit binnen het bereik is van het denkvermogen van de kleuter. Meer nog: het is aan te raden om binnen elk thema enkele uitdagende woorden te onderwijzen die staan voor belangrijke concepten voor wereld, mens en maatschappij. Op die manier wordt het thema diepgaander behandeld. Zulke woorden vallen meestal buiten de basiswoordenschat die bij de tweede kleuterklas vermeld staat. In de praktijk heeft Wereldwoorden uitdagende concepten geselecteerd tot en met groep 4[18]. In enkele uitzonderlijke gevallen zijn we zelfs daar een keertje boven gegaan.

---

[16] Het instituut ITTA van de Universiteit van Amsterdam heeft in opdracht van de Gemeente Amsterdam een lijst van woorden samengesteld die samen de basiswoordenschat vormen: de Basiswoordenlijst Amsterdamse Kleuters (BAK), 3000 woorden die kleuters aan het eind van groep 2 in ieder geval zouden moeten kennen. Deze lijst is gemaakt op basis van overzichten van de meeste gebruikte woorden en woordenlijsten van bestaande peuter- en kleutermethodes en 'les'materiaal van de onderbouw (Logo 3000, n.d.).

[17] Ga naar http://www.digiwak.nl/ en zoek het woord op via de zoekbalk.

[18] Ter informatie:

Groep 1= Tweede kleuterklas (4 à 5 jaar)
Groep 2= Derde kleuterklas (5 à 6 jaar)
Groep 3= Eerste leerjaar (6 à 7 jaar)
Groep 4= Tweede leerjaar (7 à 8 jaar)

Van al deze basiswoorden uit de lijst werden **placemats** gemaakt om leerkrachten van groep 1 en groep 2 te helpen. Een placemat heeft twee bedrukte kanten. Op de ene zijde staan 1000 basiswoorden met 500 extra woorden. Op de andere zijde staan de woorden onder verschillende thema's. De oorspronkelijke placemats zijn niet meer in druk verkrijgbaar, maar wel te downloaden als pdf (klik op de link om ze te downloaden[19]):

placematgroep1voorkant | placematgroep1achterkant
placematgrpoep2voorkant | placematgroep2achterkant

Uit ervaring weten we dat het niet eenvoudig is om de knoop door te hakken. Wij geven hier als voorbeeld een selectie van woorden uit het boek 'Het leven van een hond' uit de interventie (zie kader). Hieronder zie je het boek met rondom een greep uit de woordenschat die er in te lezen is. Wij bespreken de gedachtegang die gepaard ging met het selecteren van woorden uit dit boek, aan de hand van de criteria.

Woorden selecteren uit 'Het leven van een hond':

Dierenarts

Pup

Hond

Volwassen

Blind

Golden Retriever

Inenting

Tam

Wij kozen voor:

- **Dierenarts**: past binnen thema en bij de rest van de woorden, uitdagend, nuttig om te kennen, staat achteraan in de woordenlijst van het boek
- **Tam**: past binnen thema (een huisdier is tam), uitdagend, grote kans dat kleuters het niet kennen
- **Volwassen**: uitdagend en nuttig om te kennen, staat tegenover 'pup' en er kan een link gemaakt worden met het andere verhaal dat in die week verteld wordt

→Al deze woorden staan afgebeeld in het boek

Wij kozen NIET voor:

- Golden Retriever: te specialistisch.
- Blind: uitdagend, maar past niet goed bij thema en de rest van de woorden.
- Hond: beschouwen we als basiswoordenschat, dit kennen de kleuters hoogstwaarschijnlijk al of zullen ze spontaan leren.

[19] Lees je deze handleiding in de papieren versie? Ga naar volgende website: http://www.onderwijsconsument.nl/presentatie-basiswoordenlijst/, daar kan je de pdf-versies van de placemats ook downloaden

- Pup: was ook een goede keuze geweest, maar toch hebben we ‘volwassen’ in de plaats genomen omdat 'volwassen' ook voor andere levende wezens gebruikt kan worden. We veronderstellen bovendien dat het woord 'pup' ook zal geleerd worden in contrast met het woord ‘volwassen’. Het woord ‘pup’ of ‘puppy’ horen de kleuters tegenwoordig ook vaker dankzij een programma op Nickelodeon Jr.
- Inenting: toch een beetje specialistisch, al is dit wel een twijfelgeval! Wij wilden liever dierenarts aanleren dan inenting. Ook geloven we dat de kleuters eerder en vaker ‘spuitje’ zullen zeggen dan dit.

Conclusie: er worden veel overwegingen gedaan om uiteindelijk tot een keuze te komen. Dit is niet eenvoudig. Je kan raad vragen bij collega’s (“Zouden de kleuters dit woord al kennen?”, “Is dit een interessant woord om aan te leren?”) of de kennis van bepaalde woorden eens polsen bij de kleuters.

STAP 4: kies een kindvriendelijke definitie of omschrijving van het woord

Er wordt gebruik gemaakt van simpele, kindvriendelijke **definities**. Deze definities beschrijven het woord steeds uit de context zodat de focus op het woord en de betekenis van het woord komt te liggen[20]. Vaak kozen we eerder voor een **omschrijving** dan een definitie. Maar wat is het verschil? Uit onderzoek[21] blijkt dat leerlingen omschrijvingen beter begrijpen dan definities. Definities geven vaak een ingekorte beschrijving van een begrip terwijl een omschrijving van het begrip in alledaagse bewoordingen vaak een beter inzicht geeft in de betekenis van het woord.

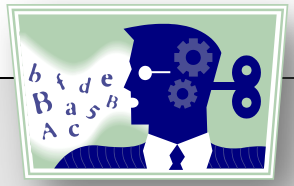

Voorbeeld omschrijving en definitie:
Algemeen[22]:
‘Verstoren’
- Definitie: hinderen, belemmeren, beletten
- Omschrijving: als een groep voetbalsupporters moeilijkheden maakt, waardoor een wedstrijd niet gewoon kan verlopen, dan zeggen ze dat die supporters de voetbalwedstrijd verstoren.

Wereldwoorden:
‘Uitlaten’ (week 1)
- Definitie: een eindje gaan wandelen

‘Appartement’ (week 5)
- Omschrijving: als er in een groot huis veel mensen wonen, dan is het verdeeld in appartementen. In elk appartement woont een familie.

Bij Wereldwoorden werd vooral gekozen voor een omschrijving, wanneer een definitie alleen niet duidelijk genoeg is. Om verwarring te vermijden en om eenduidigheid te bewaren, hanteren we binnen Wereldwoorden de term ‘*definitie*’.

[20] Uit: Neuman, S.B. & Wright, T.S. (2013). *All about words: increasing vocabulary in the common core classroom, prek-2*. Teachers College, Columbia University: New York and London.
[21] Uit: Beck, I.L., McKeown, M. G., & Kucan, L. (2002). *Bringing words to life: Robust vocabulary instruction*. New York: Guilford Press.
[22] Uit: Joosten, E. & Riemens, C. (2011). Een zesstappenaanpak voor de directe instructie van school –en vaktaal. *Tijdschrift Taal, 2*(4). 18-23

Waar vind ik kindvriendelijke definities of omschrijvingen?

- Wij raden aan om het **van Dale Junior Woordenboek Nederlands** te gebruiken. Hierin worden heel wat woorden op kinderniveau verklaard. Pas ze aan op kleuterniveau.

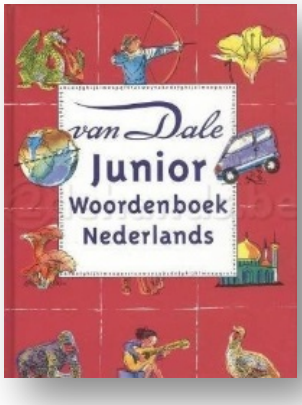

- Sommige informatieve prentenboeken (bijvoorbeeld de reeks: 'Mijn eerste docuboek', 'De kijkdoos') hebben achteraan een woordenlijst waar enkele uitdagende woorden uit het boek op een kindvriendelijke en duidelijke manier worden uitgelegd.

belangrijke woorden

de kraan
Water komt uit de kraan.

de leiding
Water gaat door leidingen.

de watermeter
Op de watermeter zie je hoeveel je gebruikt.

de gootsteen
In de keuken is de gootsteen.

het drinkwater
Drinkwater is schoon, je kunt het drinken.

mengen
De kraan mengt warm en koud water.

zuinig
Gebruik minder water, wees zuinig!

de afvoerbuis
Vuil water gaat door een afvoerbuis.

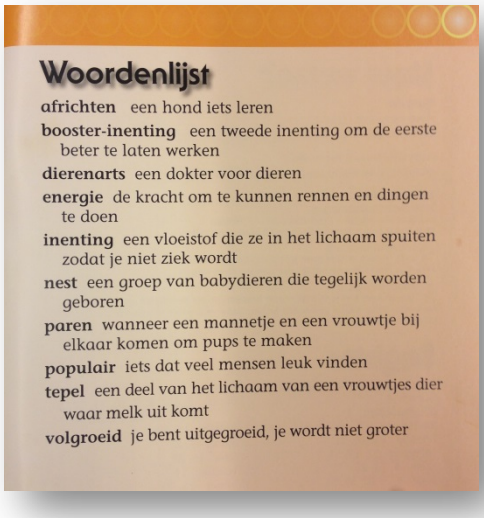

Woordenlijst

africhten een hond iets leren
booster-inenting een tweede inenting om de eerste beter te laten werken
dierenarts een dokter voor dieren
energie de kracht om te kunnen rennen en dingen te doen
inenting een vloeistof die ze in het lichaam spuiten zodat je niet ziek wordt
nest een groep van babydieren die tegelijk worden geboren
paren wanneer een mannetje en een vrouwtje bij elkaar komen om pups te maken
populair iets dat veel mensen leuk vinden
tepel een deel van het lichaam van een vrouwtjes dier waar melk uit komt
volgroeid je bent uitgegroeid, je wordt niet groter

- Zorg dat er geen nieuwe en moeilijke woorden in de definitie terug te vinden zijn.

- Probeer je definitie, indien nodig, te staven met een aantal voorbeelden (bv. “Sommige dieren, zoals de egel en de beer, doen een winterslaap”). Verwijs hierbij naar dingen die de kleuters al kennen. Het zijn deze voorbeelden die van een definitie meer een *omschrijving* maken (zie hierboven).

Voorbeeld: definitie voor ‘deeg’

NIET: “Als we allemaal *ingrediënten* samen brengen en mengen, dan krijgen we deeg.”
- ‘Ingrediënten’ is een veel te moeilijk woord. Geen voorbeelden.

WEL: “Deeg bestaat uit bloem en bijvoorbeeld water, boter en suiker. Deeg moet je kneden. Daarna kan je er brood of koekjes van bakken.”
- Geen moeilijke woorden (eventueel ‘bloem’, maar dit wordt in dit geval ook uitgelegd tijdens deze vertelcyclus als één van de magische woorden) + gestaafd met verschillende voorbeelden.

- Houd de definitie kort en bondig, zonder al te veel overbodige informatie.

STAP 5: zoek een prent voor ieder woord

Leuke prenten of foto’s vind je op zowat iedere zoekmachine online (Google, Wikipedia, Flickr, enzovoort).

Waar moet ik op letten?

- De prent is duidelijk.
- De prent is kindvriendelijk.
- Ik kan een vraag stellen over iets dat op de prent staat.

Wil je de prent verspreiden (bv. online plaatsen, digitaal delen, enzovoort)? Dan moet je letten op de **auteursrechten**. Zorg er dan voor dat je prenten kiest die je vrij mag verspreiden[23]. Vergeet de licenties dan ook niet te vermelden. Dit doe je door volgende zaken te vermelden:

- De bron van de foto [link]
- De auteur
- De licentie (bv. Creative commons)

Voorbeeld auteursrechten vermelden:

- *Prent van het internet:*

Bron: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/9/91/Gras.jpg/800px-Gras.jpg
Auteur: Steffen Flor
Licentie: Creative Commons Attribution 2.5 Generic license.

- *Eigen foto:*

Bron: Eigen werk
Auteur: Helena Taelman
Licentie: https://creativecommons.org/licenses/by-sa/2.0/

- Je kan ook altijd zelf foto's nemen van de woorden. Het kan leuk zijn om samen met de kleuters op zoek te gaan naar de woorden en er foto's van te nemen (bv. tijdens een uitstap).
- Wanneer er magische woorden zijn die niet altijd even duidelijk te zien zijn op een prent, dan kan er gewerkt worden met digitale media[20] of concrete voorwerpen.

[23] Een goede zoekmachine hiervoor is de website www.gratisfotodownloaden.be. De afbeeldingen die je hier rechtstreeks vindt, mag je gratis gebruiken. Vind je niet meteen een leuke prent? Vertaal je zoekwoord naar een andere taal (Engels, Frans, Duits,…) en zoek opnieuw! Soms vind je hiermee meer resultaten.

Voorbeelden digitale media en concrete voorwerpen:

- 'Winterslaap' (week 2: dieren in de winter) is een moeilijk woord om af te beelden. Wereldwoorden heeft hiervoor wel een prent voorzien, maar misschien introduceer je het woord liever met een kort instructiefilmpje. Zorg wel dat je nog steeds eerst de definitie geeft, laat de kleuters niet raden!

- Om duidelijker te maken wat een 'lijn' is, kan je er ook echt een meenemen naar de klas.

Indien je concrete voorwerpen vindt, kan je ze later gebruiken in de hoeken. Op die manier krijgen de kleuters de kans om de woorden te integreren in hun spel.

STAP 6: Schrijf onderaan de prent het woord (met lidwoord) en de definitie. Print uit.

Onderaan de prent schrijf je het woord (met het lidwoord) en de definitie. Het eenvoudigste is om dit te doen in **PowerPoint**. In PowerPoint kan je ook een achterzijde (zie verder p. 27) voor de prent ontwikkelen. Doe je dit liever niet, dan kan je de prenten gewoon afprinten en de nodige informatie er zelf bijschrijven.

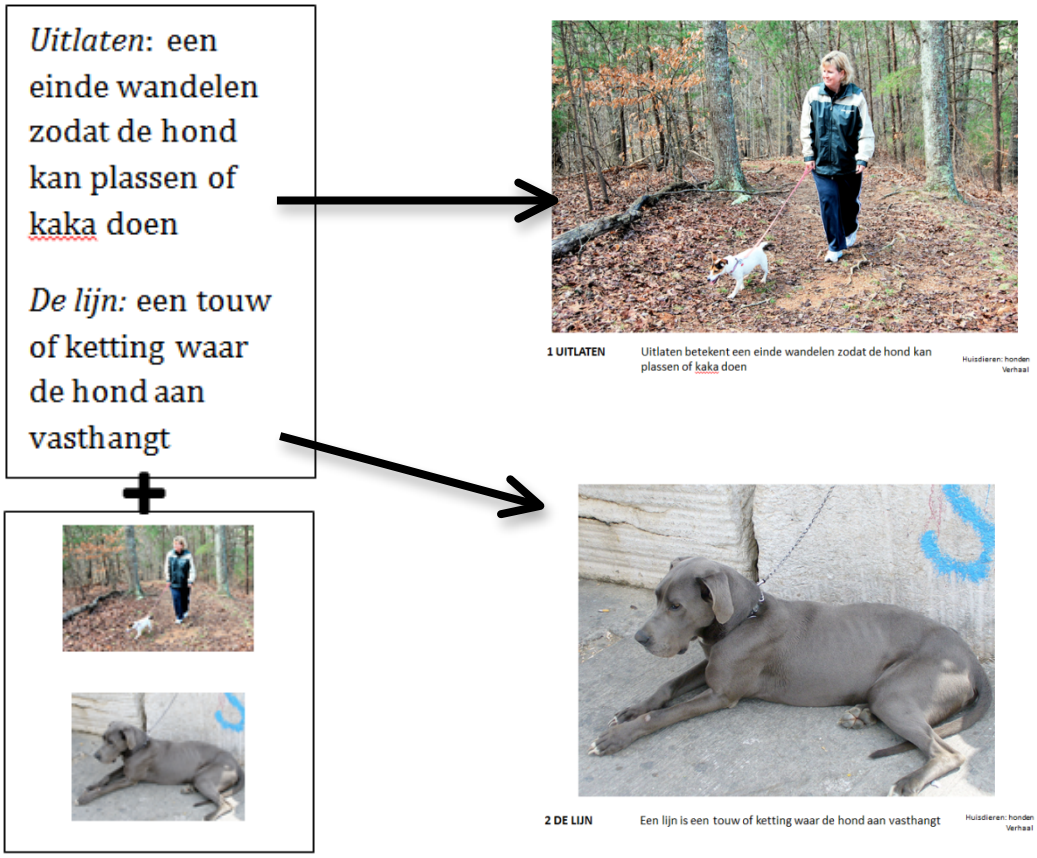

1.4. ACTIVITEITEN UITWERKEN

Een weekcyclus bevat voor iedere dag andere activiteiten. Hieronder volgt een overzicht van de **voorbereidende stappen** die je moet zetten voor iedere dag. Stel voor jezelf een lesvoorbereiding op. Gebruik de lesplannen van Wereldwoorden als houvast.

Voor de **uitvoering** van de activiteiten verwijzen we naar het eerste deel van deze handleiding. Daar staat de uitvoering van de lesplannen uitgebreid neergeschreven in algemene fiches. Het is aangeraden om dit eerste deel goed te begrijpen alvorens op eigen houtje activiteiten uit te werken. Er wordt regelmatig verwezen naar dit eerste deel met volgend icoontje:

In wat volgt zal je informatie vinden over:

- De materialen die je moet ontwikkelen (magische doos, prenten, spelletjes,…) [p. 26 – p. 34]
- De groepering [p. 35]
- De planning [p. 36 –p. 37]

Onderstaande tabel toont nog eens de volledige weekcyclus. Voorbereidende stappen zijn vereist bij de activiteiten die schuingedrukt staan.

DAG 1	**DAG 2**	**DAG 3**	**DAG 4**	**DAG 5**
VERHAAL	**VERHAAL**	**INFOBOEK**	**INFOBOEK**	**VERGELIJKEN**
Motivatie 1. Introductie magische woorden 2. Boeksnuffelen 3. Introductie luisteropdracht	**Motivatie** 1. Beknopte herhaling magische woorden 2. Zoek de magische woorden op de prenten 3. Introductie uitdagende vraag	**Motivatie** 1. Introductie magische woorden 2. Boeksnuffelen 3. Introductie luisteropdracht	**Motivatie** 1. Beknopte herhaling magische woorden 2. Zoek de magische woorden op de prenten 3. Introductie uitdagende vraag	De boeken vergelijken
Tijdens het lezen Voorspelvragen Aandacht voor magische woorden	**Tijdens het lezen** Vragen om inzichtsvraag voor te bereiden Vragen over prenten met magische woorden	**Tijdens het lezen** Voorspelvragen Aandacht voor magische woorden	**Tijdens het lezen** Vragen om inzichtsvraag voor te bereiden Vragen over prenten met magische woorden	Mini-drama of raadspelletje
Na het lezen 1. Twee eenvoudige vragen over het verhaal 2. Uitgebreide herhaling van de magische woorden	**Na het lezen** Inzichtsvragen over het verhaal	**Na het lezen** 1. Twee eenvoudige vragen over het verhaal 2. Uitgebreide herhaling van de magische woorden 3. Flapjesspel	**Na het lezen** Inzichtsvragen over het verhaal	Spel in de hoek (voor dag 5 en daaropvolgende dagen)
Extra activiteit voor het lezen Het thema tot leven brengen in de klas	**Extra activiteit** Sorteerspelletje of denkspelletje		**Extra activiteit** Sorteerspelletje of denkspelletje	**Extra activiteit** Flapjesspel
IN DE CONTEXT VAN EEN RIJK THEMA Kleuters ervaren het thema met **hoofd, hart en handen**.				

1.4.1. Dag 1

1.4.1.1. Motivatie

Tijdens de motivatiefase worden de magische woorden voorgesteld aan de hand van de definities en de kleuters gaan al eens snuffelen door het boek dat verteld zal worden. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van een magische doos en de prenten van de magische woorden die je in een vorige stap hebt geselecteerd (zie stappenplan).

- Introductie magische woorden

Handleiding deel 1, p. 12

Voorzie een '**magische doos'.** Dit kan een map (in het geval van Wereldwoorden) of een kartonnen doos zijn. In deze magische doos zitten de prenten van de magische woorden die je geselecteerd hebt.

De **prenten** zien er als volgt uit:

- Voorkant:
  - De afbeelding
  - Het magische woord (met lidwoord als dit er is)
  - De definitie van het woord
  - De themaweek en het genre boek

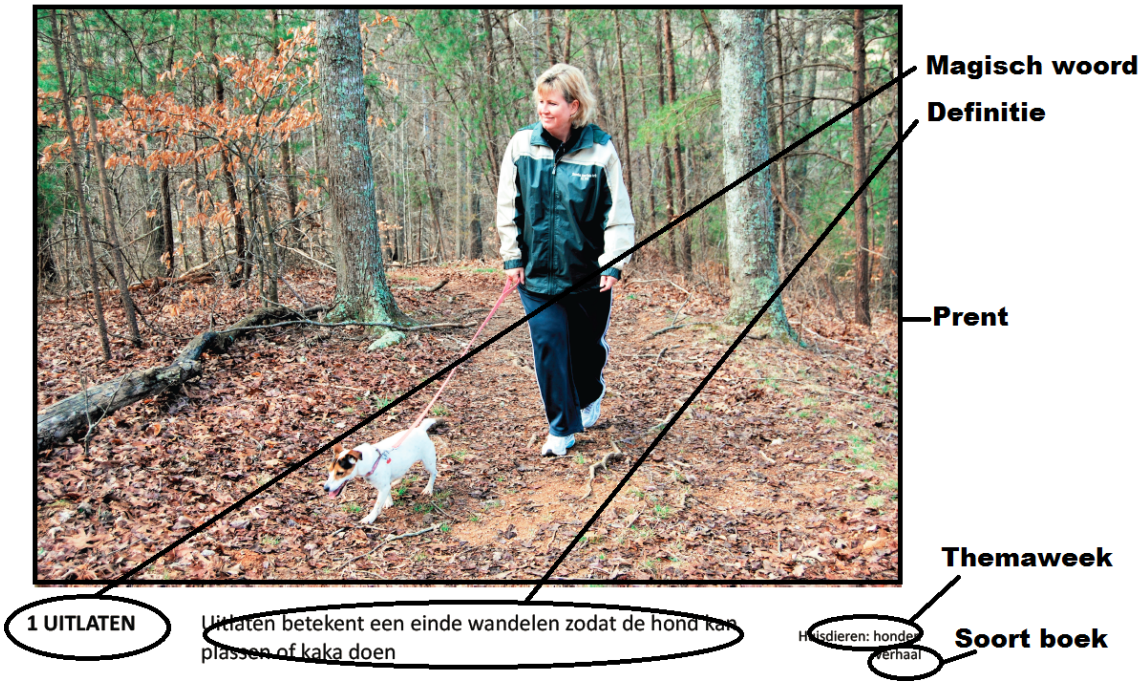

- Achterkant: je kan voor jezelf op de achterkant van de prenten de definities en de vragen die je doorheen de week zal stellen, vermelden als geheugensteuntje. Wereldwoorden heeft dit op de volgende manier gedaan:

Dag 1/ 3 Motivatie	Introductie magische woorden
Definitie magisch woord	Kijk, op deze foto zie je…(woord + definitie). Wat zie je op de foto? **→Deze definitie heb je reeds opgesteld wanneer je de magische woorden hebt gekozen (zie stappenplan)**
Vraag over prent	Stel een vraag over wat te zien is op de prent.

Voor deze fase moet je slechts 1 vraag verzinnen:

1. Een vraag over de prent van het magische woord:
   - Wat zie je op de prent van het magische woord?
   - Wat gebeurt er op deze prent?

Voorbeeld (1) achterkant prent magisch woord: week 1 honden –*uitlaten*

Dag 1 Motivatie	Introductie magische woorden
Definitie uitlaten	Kijk, op deze foto zie je hoe mama de hond uitlaat. Uitlaten betekent een eindje gaan wandelen zodat de hond kan plassen of kaka doen. Mama gaat een einde wandelen met de hond. Wat zie je op de foto?
Vraag over prent 1	Waar laat mama de hond uit? ☺In het bos of in het park.

Ook de uitgebreide herhaling van de magische woorden en de beknopte herhaling van de magische woorden worden achteraan geschreven (zie puntjes 1.4.1.3.: uitgebreide herhaling en 1.4.2.1.: beknopte herhaling).

1.4.1.2. Tijdens het lezen

Het verhaal wordt interactief verteld. Er is ruimte voor voorspelvragen en telkens wanneer een magisch woord verschijnt, wordt het even uitgelegd in de context van het verhaal.

Handleiding deel 1, p. 16

Kleef voor jezelf post-its (met daarop het magische woord en de definitie) op de bladzijden waar een gekozen magisch woord met de bijpassende prent staat. Dit maakt het eenvoudiger om ze terug te vinden tijdens het vertellen.

Bereid een aantal **voorspelvragen** voor om te stellen tijdens het lezen. Je kan ook hiervoor post-its gebruiken. Voorspelvragen zijn:

- Vragen over de prent (Wat zie je hier? Wat doen ze hier?)
- Voorspellende vragen (Waar zouden ze naartoe gaan? Wat zou ze nu doen?)
- Vergelijkende vragen (Deed ze dat de vorige keer ook? Was dat toen ook zo?)

1.4.1.3. Verwerking

De kleuters reflecteren over het verhaal door enkele eenvoudige vragen te beantwoorden. Ook de magische woorden worden uitgebreid herhaald met behulp van een aantal vragen.

- <u>Twee eenvoudige vragen over het verhaal</u>

Handleiding deel 1, p. 19

Na het verhaal stel je maximum twee **eenvoudige vragen** over de verhaalinhoud. Eenvoudige vragen dienen om iets te benoemen of te beschrijven. Deze vragen bereid je best voor. Lees het verhaal en schrijf een aantal vragen op. In bijlage 3 vind je enkele voorbeelden van eenvoudige vragen. Bijlage 4 toont een kortverhaal met enkele eenvoudige vragen gebaseerd op de verhaalinhoud.

Je kan één van deze twee eenvoudige vragen gebruiken als luistervraag voor het lezen . Best kies je daarvoor een vraag uit die je kan verbinden met de afbeelding op de kaft.

- <u>Uitgebreide herhaling van de magische woorden</u>

Handleiding deel 1, p. 21

De magische woorden worden uitgebreid herhaald aan de hand van de definitie en een aantal vragen. Deze vragen komen bij voorkeur op de achterkant van de prent. Deze fase ziet er als volgt uit:

Dag 1/3 Verwerking	**Uitgebreide herhaling magische woorden**
Definitie magisch woord	Definitie
Link met verhaal	Je legt een link tussen het magische woord en het verhaal
Eenvoudige vragen	3 à 4 eenvoudige vragen over het magische woord
Eigen ervaring	Vraag die peilt naar eigen ervaring met het magische woord

Voor deze fase bereid je dus een aantal zaken voor:

1. Een link tussen het magische woord en het verhaal.
    - Wat gebeurt het met het magische woord in het verhaal?
    - Op welke manier komt dit woord naar voren?

- Welke activiteiten ontstaan er rond dit woord?
- Wat doet het hoofdpersonage met dit woord?

2. 3 à 4 vragen over de magische woorden. Deze vragen zijn zo opgesteld dat ze het antwoord praktisch in de mond van de kleuters leggen (zie voorbeeld (2)).

3. Een ervaringsvraag over het magische woord
   - Heb je het woord al eens gezien? Gehoord?
   - Heb je al iets meegemaakt met het magische woord?

Voorbeeld (2) achterkant prent magisch woord: week 1 honden –*uitlaten*

Dag 1/3 Verwerking	**Uitgebreide herhaling magische woorden**
Definitie uitlaten	Uitlaten betekent een eindje gaan wandelen zodat de hond kan plassen of kaka doen.
Link met verhaal 1	Ook Sammie in het verhaal moet af en toe uitgelaten worden.
Eenvoudige vragen 2	Wat doet men op deze foto? ☺ *Uitlaten.* Wat doe je wanneer je een hond uitlaat? ☺ *Je gaat met de hond wandelen.* Wat doe je als je met de hond gaat wandelen? ☺ *Uitlaten.*
Eigen ervaring 3	Wie kent een hond? Word deze af en toe uitgelaten?

1.4.2. <u>Dag 2</u>

1.4.2.1. Motivatie

Tijdens de motivatiefase van de tweede dag worden de magische woorden beknopt herhaald.

- <u>Beknopte herhaling van de magische woorden</u>

Handleiding deel 1, p. 24

De 3 à 4 vragen over de magische woorden die voorbereid werden voor dag 1, worden hier opnieuw gesteld. Er dienen dus geen nieuwe vragen verzonnen te worden. Ook dit komt op de achterkant van de prent.

Dag 2 / 4 Motivatie	**Beknopte herhaling magische woorden**
Definitie magisch woord	Definitie
Eenvoudige vragen	3 à 4 eenvoudige vragen over het magische woord (idem

dag 1)

Voorbeeld (3) achterkant prent magisch woord: week 1 honden –*uitlaten*	
Dag 2 Motivatie	**Beknopte herhaling magische woorden**
Definitie uitlaten	Uitlaten betekent een eindje gaan wandelen zodat de hond kan plassen of kaka doen.
Eenvoudige vragen	Wat doet men op deze foto? ☺ *Uitlaten.* Wat doe je wanneer je een hond uitlaat? ☺ *Je gaat met de hond wandelen.* Wat doe je als je met de hond gaat wandelen? ☺ *Uitlaten.*

1.4.2.2. Tijdens het lezen

Het verhaal wordt voor een tweede maal interactief verteld. Er is ruimte voor vragen die de kleuters voorbereiden op de inzichtsvragen die volgen. Telkens wanneer de kleuters een prent met een magisch woord tegenkomen, vertellen ze het verhaal zelf na [spreekopdracht].

Handleiding deel 1, p. 26-30

Bereid een aantal vragen voor die te maken hebben met de inzichtsvraag die je stelt na het verhaal. Deze vragen stel je tijdens het lezen.

Kleef post-its op de plaats waar kleuters een juiste prent kunnen terugvinden. Zo vermijd je dat ze in iedere prent het magisch woord zien.

1.4.2.3. Verwerking

De kleuters reflecteren over het verhaal door een of twee inzichtelijke vragen te beantwoorden. Ook de magische woorden worden uitgebreid herhaald met behulp van een aantal vragen en een sorteerspelletje.

- <u>Uitdagende vragen over het verhaal</u>

Handleiding deel 1, p. 31

Na het verhaal stel je maximum twee **inzichtelijke vragen** over de verhaalinhoud. Met inzichtelijke vragen willen we de kleuters meer laten nadenken. Het zijn vragen die dienen om de informatie uit te breiden, te vergelijken, relaties te zien, te voorspellen en conclusies te trekken. Vaak zijn dit 'waarom'-vragen.

Deze vragen bereid je best voor. Lees het verhaal en schrijf een aantal vragen op. In bijlage 3 vind je ook enkele voorbeelden van inzichtelijke vragen. Bijlage 4 toont een kortverhaal met enkele inzichtelijke vragen gebaseerd op de verhaalinhoud.

Gebruik één van de twee vragen als luistervraag voor het lezen.

- <u>Sorteerspelletje/doordenkers</u>

Handleiding deel 1, p. 33

Voor dit spelletje moet je prenten opzoeken die het magische woord net wel of net niet voorstellen.

Waar moet ik op letten?

- De prenten zijn duidelijk.
- De prenten zijn kindvriendelijk.

Voorzie ook een aantal **controversiële prenten**. Dit zijn prenten waarover getwijfeld kan worden. De kleuters moeten meer argumenten geven en redeneren over deze prenten.

Voorbeeld controversiële prent: week 2 –dieren in de winter

Heeft dit dier een vacht?

De prent toont een persoon met veel haar op de benen. De kleuters kunnen dit in de eerste plaats grappig vinden, maar het zorgt er ook voor dat ze nadenken. Is dit een vacht? Waarom wel/niet?
Een juist antwoord is er waarschijnlijk niet. Het interessantste hieraan is de discussie errond.

Je kan magische woorden uit thema's die de kleuters al hebben gezien laten terugkomen tussen deze prenten. Het is een ideaal moment om te **herhalen**!

1.4.3. Dag 3

Handleiding deel 1, vanaf p. 36

De voorbereidende activiteiten voor dag 3 zijn hetzelfde als deze op dag 1. Deze keer toegepast op het informatieve prentenboek. Hier volgt een korte herhaling:

- Neem de magische doos opnieuw en stop er de prenten in van de woorden die je geselecteerd hebt voor het informatieve prentenboek.
- Bereid voorspelvragen voor om te stellen tijdens het vertellen
- Bereid twee eenvoudige vragen over de verhaalinhoud voor om te stellen nadat het informatieve prentenboek voor de eerste keer voorgelezen is.
- Bereid vragen voor over de magische woorden om ze te herhalen, samen met een link met het verhaal en een ervaringsvraag.

Nieuw op deze dag, is het flapjesspel.

- Flapjesspel

Handleiding deel 1, p. 47

Wat er op dag 3 bijkomt, is het **flapjesspel.** Gebruik het materiaal dat je gekregen hebt bij Wereldwoorden of maak zelf een bord. Het bord moet een aantal 'flapjes' hebben die op en neer kunnen gaan, zodat de kleuters stukje bij beetje de prent erachter zien verschijnen. Voor dit spel kan je ook de **magische doos** opnieuw gebruiken.

Gebruik hiervoor ook de prenten van de wereldwoorden die je gemaakt hebt. Probeer af en toe woorden van vorige cycli in dit spel te stoppen.

1.4.4. Dag 4

Handleiding deel 1 vanaf p. 49

De voorbereidende activiteiten voor dag 4 zijn hetzelfde als deze voor dag 2. Deze keer toegepast op het informatieve prentenboek. Hieronder volgt een korte herhaling:

- Kleef op voorhand een aantal post-its op de plaatsen waar de kleuters een prent met het magisch woord kunnen terugvinden in het boek.
- Bereid een aantal vragen voor die de inzichtsvraag achteraf al wat introduceren. Deze vragen stel je tijdens het tweede keer voorlezen van het informatieve prentenboek.
- Bereid inzichtelijke vragen voor om te stellen na het tweede keer voorlezen van het informatieve prentenboek.
- Kies geschikte prenten om een sorteerspelletje te spelen. Print deze af.

1.4.5. Dag 5

1.4.5.1. Boeken vergelijken

Handleiding deel 1, p. 64

Neem het verhalende en informatieve prentenboek. Kijk naar de kaft, de prenten, de gebeurtenissen, enzovoort. Stel jezelf volgende vragen:

- Zijn er gelijkaardige prenten?
- Zijn er prenten die hetzelfde willen tonen, maar toch verschillend zijn?
- Zijn er woorden die in beide boeken terugkomen?
- Zijn er gebeurtenissen die in beide boeken gelijkaardig zijn?

Stel op basis hiervan vragen op die de boeken met elkaar **vergelijken.** Gebruik de prenten in de verhalen, print ze desnoods groter uit.

1.4.5.2. Mini-drama of raadselspel

Handleiding deel 1, p. 66 en p. 67

Bekijk alle gekozen magische woorden (dit zijn er 6) naast elkaar. Zie je hierin de mogelijkheid om een **toneelstuk** mee op te bouwen (met andere woorden: de magische woorden vallen eenvoudig uit te beelden)? Verzin dan een kort toneelstuk waarbij de kleuters deze woorden achter elkaar moeten uitbeelden.

Is het moeilijker om de woorden uit te beelden, maak dan **raadsels** van de woorden om een raadspelletje te doen.

1.4.5.3. Hoekspelletjes

Handleiding deel 1, p. 68

Je kan dezelfde hoekspelletjes uit de handleiding gebruiken om de woorden te herhalen op vrije momenten tijdens de week.

Voor veel van deze spelletjes heb je de prenten van de magische woorden nodig in klein formaat. Vaak moet je die 2x afdrukken. Dit zal je ook moeten voorzien. Indien je de prenten lamineert, zijn ze beter geschikt voor intensief gebruik.

1.4.6. Groepering

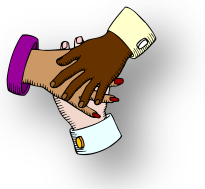

Dag 2 en dag 4 worden uitgevoerd in een **kleine, homogene groep**. Selecteer hiervoor 6 à (maximum) 12 kleuters die taalzwakker zijn dan de rest. In de kleine groep krijgen ze meer spreekkansen en meer taalfeedback.

- Wie?
  - Taalzwakke kleuters
  - Kleuters met een andere thuis –of moedertaal
  - Kleuters met een tragere denkontwikkeling

In het geval van Anderstalige Nieuwkomers die nog geen jaar Nederlandstalig onderwijs genoten: we geloven dat deze kleuters nog te weinig ervaring met het Nederlands hebben voor onze methode. Zij hebben meer baat bij andere activiteiten (inspiratie vind je bv. in 'TOK in stapjes' of 'Klein beginnen').

- Hoe?
  - Tijdens hoekmomenten
  - Met of zonder extra leerkracht
  - In of buiten de klas

Voorzie voor de andere kleuters rustige activiteiten in de hoeken. De SES-juf kan hier helpen.

1.4.7. Planning

Een volledige cyclus van Wereldwoorden gebeurt bij voorkeur op 1 week. Een ideale situatie is wanneer er slechts één activiteit per dag is (hoekspelletjes mag je vrij inplannen):

Maandag	Dinsdag	Woensdag	Donderdag	Vrijdag
Dag 1: verhalend prentenboek (1)	Dag 2: verhalend prentenboek (2)	Dag 3: informatief prentenboek (1)	Dag 4: informatief prentenboek (2)	Dag 5: de boeken vergelijken

Helaas is dit schema niet altijd de realiteit. Bij wijzigingen kan je het volgende doen:

- Doe twee activiteiten op één dag wanneer het niet anders kan.
- Indien je ruimte hebt, plan een rustdag in.
- Je kan een onderbreking inlassen indien nodig (bv. het sorteerspelletje later op de dag doen).
- Doe de volledige cyclus op twee weken. (Doe dit aanvankelijk om te wennen aan de methode. Nadien kan je de cyclus op een week doen om een voldoende intensiteit te bereiken.)

Voorbeeld meerdere activiteiten op één dag/rustdag:

Maandag	Dinsdag	Woensdag	Donderdag	Vrijdag
Dag 1: verhalend prentenboek (1)	Dag 2: verhalend prentenboek (2)	Dag 3: informatief prentenboek (1) Dag 4: informatief prentenboek (2)	*Uitstap naar het bos/rustdag*	Hoekspel Dag 5: de boeken vergelijken

Voorbeeld onderbreking:

Maandag	Dinsdag	Woensdag	Donderdag	Vrijdag
Dag 1: verhalend prentenboek (1)	Dag 2: verhalend prentenboek (2) *(zonder sorteerspel)*	Dag 3: informatief prentenboek (1) *(zonder flapjesspel)*	Dag 4: informatief prentenboek (2) Hoekspel	Dag 5: de boeken vergelijken

	Later: sorteerspel			*Flapjesspel*

Voorbeeld meerdere weken:

Maandag	Dinsdag	Woensdag	Donderdag	Vrijdag
Dag 1: verhalend prentenboek (1)		Dag 2: verhalend prentenboek (2)		Dag 3: informatief prentenboek (1)
Maandag	**Dinsdag**	**Woensdag**	**Donderdag**	**Vrijdag**
	Dag 4: informatief prentenboek (2)	Dag 5: de boeken vergelijken	Hoekspel	

1.5. AAN DE SLAG!

Kan je onderstaande **checklist** volledig aanvinken?

- ☒ Ik heb zowel een verhalend als een informatief prentenboek binnen hetzelfde thema gevonden.
- ☒ Ik selecteerde uit ieder boek drie uitdagende woorden.
- ☒ Ik vond voor ieder uitdagend woord een prent en een definitie.
- ☒ Ik heb voor ieder magisch woord de nodige vragen en linken met het verhaal gevonden en opgeschreven op de achterkant van de prent.
- ☒ Ik heb voor ieder verhaal eenvoudige, inzichtelijke en voorspelvragen bedacht. Deze staan opgeschreven in een lesplan dat ik ontwikkelde of zijn met post-its aangeduid in mijn verhaal.
- ☒ Mijn boeken zijn volledig in orde: de prenten, magische woorden en vragen zijn aangeduid en de tekst is aangepast zoals ik dat wil. Ze zijn klaar om voorgelezen te worden.
- ☒ Ik heb prenten geselecteerd en afgeprint voor het sorteerspelletje
- ☒ Ik heb activiteiten bedacht om op dag 5 de boeken te vergelijken en de woorden te verwerken.
- ☒ Mijn materiaal ligt klaar: de magische doos (ev. ook voor het flapjesspel), en alle prenten (de magische woorden, prenten voor het sorteerspelletje).
- ☒ Ik weet welke kleuters ik apart neem op dag 2 en dag 4. Ik heb nagedacht over deze groepering.
- ☒ Ik heb de prenten van de magische woorden nog eens afgeprint in klein formaat om te gebruiken tijdens de hoekspelletjes.

Dan kan je nu aan de slag met je eigen ontwikkelde vertelcyclus! Gebruik hiervoor de algemene fiches uit deel 1 van deze handleiding. Iedere fiche beschrijft stap voor stap een bepaalde routine uit een themaweek. Iedere routine is sterk onderbouwd met voorbeelden. Schrijf steeds op wat goed en minder goed ging.

1.6. REFLECTEER

"Tijdens de activiteiten kwamen mijn taalzwakke kleuters er sterker uit dan ik van hen gewend ben (kleuteronderwijzeres uit het pilootproject)."

1.6.1. Over de week

Het is belangrijk om achteraf steeds over de **week** te reflecteren:

- Wat ging er goed?
- Wat was moeilijker?
- Waar zou dit aan liggen?
- Hoe kan het beter?

Voorbeeld:

- *Opmerking: "De kleuters verloren meteen hun interesse tijdens de luisteropdracht. Ze moesten te veel de hand in de lucht steken en misten het verhaal."*
  Oplossing: Het woord dat je koos, komt te veel voor in het verhaal. Dit is minder voordelig voor de luisteropdracht. Kies in het vervolg voor een uitdagend woord dat minder vaak voorkomt in de tekst.

Heb je nog vragen of opmerkingen? Geef deze door via de website (zie: deze handleiding, deel 2).

De boeken die je aanbiedt in jouw eigen themaweek, komen buiten de voorleesmomenten het liefst in de **boekenhoek** terecht. Dit is bij voorkeur een gezellige, ietwat afgescheiden ruimte waarin de kleuters toegang krijgen tot een gevarieerd aanbod van boeken3. Hier kunnen ze de boeken rustig hanteren. Je kan de boeken voor langere tijd in de klas laten om de kleuters de kans te geven ze steeds opnieuw te ontdekken.

1.6.2. Over de groepering

Denk iedere week opnieuw na over de **groepering** van de kleuters. Hebben alle kleuters die in het kleine groepje werken op dag 2 en dag 4 nog baat bij deze extra ondersteuning? Zijn er kleuters die niet in dit groepje zitten, die hier eigenlijk toch beter bij aansluiten? Sommige kleuters gaan erop vooruit, terwijl anderen misschien onverwacht toch meer problemen vertonen. Wees flexibel met de groepering. Kijk af en toe na of iedereen nog op de juiste plek zit.

Voorbeeld:

- *Opmerking: "In het kleine groepje is er nog steeds een kleuter die iedereen overstemt. De anderen krijgen niet de kans om te spreken."*
  Oplossing: het kan goed zijn dat deze kleuter reeds taalvaardig genoeg is. Denk opnieuw na over de groepering. Het is waarschijnlijk niet nodig dat deze kleuter aansluit bij het groepje met taalzwakkere kleuters. Indien deze kleuter niet taalvaardig genoeg is, moet je in de kleine groep duidelijke afspraken maken over actief naar elkaar luisteren.

1.6.3. Over het leereffect

We willen natuurlijk dat de kleuters **leren**. Hun kennis van de woordenschat die aangeboden wordt, kan je testen door goed op te letten tijdens de consolideerspelletjes in de hoeken. Gebruiken de kleuters de woorden? Begrijpen ze echt wat de woorden inhouden? Reflecteer over de **woordselectie**: zijn de woorden die ik koos niet te moeilijk? Zijn ze te gemakkelijk? Hou rekening met deze ervaringen bij het opstellen van een nieuwe cyclus.

Luister ook naar hun dagdagelijkse gesprekken: gebruiken ze de nieuwe woorden spontaan? Het zijn allemaal tekenen dat de kleuters echt aan het leren zijn. Na het thema kan je tijdens het koekmoment misschien eens een babbeltje beginnen over het voorbije thema en observeren in hoeverre de kleuters de woorden gebruiken. Koekmomenten zijn ideaal om rijke gesprekken met kleuters aan te knopen. We zagen hier al de meest sprankelende gesprekken ontstaan. Dit is ook wetenschappelijk bewezen[24].

[24] Uit: Cabell, S. Q., DeCoster, J., LoCasale-Crouch, J., Hamre, B. K., & Pianta, R. C. (2013). Variation in the effectiveness of instructional interactions across preschool classroom settings and learning activities. *Early Childhood Research Quarterly, 28*(4), 820-830.

DEEL 2: DE WEBSITE

Wereldwoorden heeft sinds kort zijn eigen website: www.wereldwoorden.be

Wat?
Met deze website willen we de **materialen** die nodig zijn voor Wereldwoorden beschikbaar stellen aan alle leerkrachten die hiermee aan de slag gaan. Je vindt er informatie over Wereldwoorden en de mensen achter het project, de **didactische principes** en belangrijke **leerplandoelstellingen**. Daarnaast vind je er de digitale versies van alle documenten en prenten. Je kan er ook tips krijgen over andere activiteiten in de week.

Voor wie?
Deze website is in de eerste plaats gericht naar de **kleuteronderwijzers** die Wereldwoorden uittesten in hun kleuterklas. Zij vinden alle nodige materialen op de website en kunnen alles beter voor de geest halen met behulp van zelf ontwikkelde instructiefilmpjes.
Daarnaast richten we ons ook naar studenten, leerkrachten die niet deelnamen aan het project, onderwijsondersteuners, onderzoekers en andere geïnteresseerden. De achtergrond en de opbouw van dit project valt steeds vrij te raadplegen.

Vragen? Opmerkingen? Feedback?
Is er nog iets dat niet duidelijk is? Heb je vragen met betrekking tot:

- Het project?
- De website?
- De beschikbaarheid van de materialen?

Heb je als leerkracht leuke citaten uit de kleuterklas? Zijn er gebeurtenissen die je wil delen? Wil je andere leerkrachten motiveren om dit project zelf eens uit te proberen in de kleuterklas? Aarzel dan niet om ons te contacteren via het **contactformulier** en dit te vertellen! Het is altijd fijn om praktijkvoorbeelden te kunnen delen met anderen.

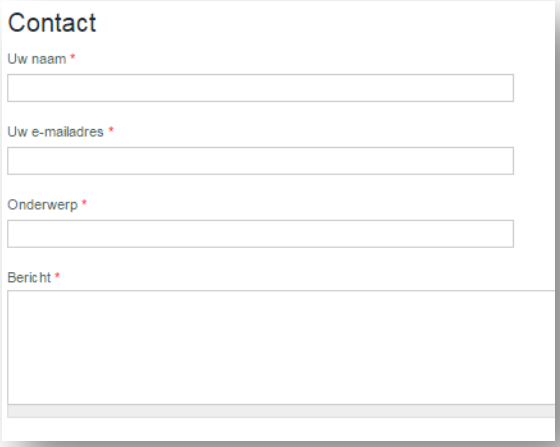

Wij zijn een absolute fan van **feedback**. Ook kritische bedenkingen en twijfels mogen hier gedeeld worden. Er is altijd plaats voor verbetering.

DEEL 3: INTERESSANTE BRONNEN

3.1. PROJECT WORLD

Het Amerikaanse project World van Gonzalez en Pollard-Durodola (Words of Oral Reading and Language Development) was de grootste inspiratiebron van Wereldwoorden.

Veel kinderen starten het basisonderwijs met een beperkte kennis van woorden en hun betekenis. Daar wou project World iets aan doen. Ze ontwikkelden een methode om de woordenschatontwikkeling en achtergrondkennis van kinderen met een taalachterstand en taalzwakkere kinderen te verbeteren. Project World gebruikte hiervoor verhalen en informatieve prentenboeken.

De kleuters met een taalachterstand uit dit project konden in 18 weken tijd 8 maanden van deze achterstand inhalen!

Meer informatie kan je vinden op hun officiële website[25]. Hier kan je ook heel wat interessante documenten vinden over effectieve instructiestrategieën en het stellen van eenvoudige en meer inzichtelijke vragen.

3.2. BOEKEN

3.2.1. All About Words: Increasing Vocabulary in the Common Core Classroom, Pre K-2 (Susan Neuman & Tanya Wright)

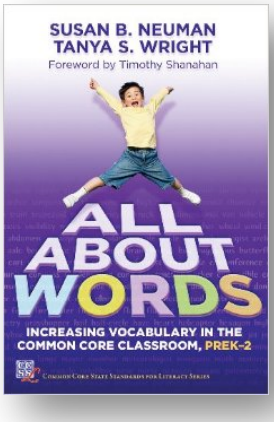

Een goed en praktisch boek voor alle kleuteronderwijzers. Dit boek bevat heel wat onderzoeksgebaseerde inzichten over het aanleren van woordenschat in de kleuterklas en biedt bovendien veel praktische tips en inzichten over hoe deze toe te passen. Centrale vraag is: “Hoe kan ik de ontluikende geletterdheid bij kleuters maximaal ontwikkelen?”. Informatieve prentenboeken krijgen hierin een centrale rol.

Veel van de praktische inzichten die Wereldwoorden gebruikt, zijn gebaseerd op inzichten uit dit boek.

[25] Officiële website: http://world.tamu.edu/

3.2.2. De effectiviteit van woordenschatinterventies in de kleuterklas (gepubliceerd in: P-reviews: praktijkgerichte vakdidactische reviews van onderzoek p. 1-77) (Helena Taelman)

Hoe kan je als leerkracht de **woordenschatontwikkeling** van kleuters het best stimuleren? Komt de woordenschatontwikkeling voldoende als vanzelf op gang wanneer je de kleuters een rijk taalaanbod biedt en veel spreekkansen geeft? Of moet je bewust bezig zijn met woordenschatontwikkeling net zoals je bewust het rekenen stimuleert? Hoe doe je dat dan best? De auteur (Helena Taelman, hoofdonderzoeker van het project Wereldwoorden) neemt je in deze review mee op weg om via recente wetenschappelijke studies een antwoord te vinden op bovenstaande vragen. Deze review kan een leerkracht toepasbare inzichten met betrekking tot het stimuleren van woordenschatontwikkeling bij kleuters bieden.

Je kan dit artikel heel gemakkelijk online vinden. Wij bieden u deze link[26] om het zoekproces te versnellen.

Heb je zelf interessante bronnen die je wilt delen? Aarzel niet om ons te contacteren via de website!

[26] Leest u de papieren versie? Hier is de link:
https://lirias.kuleuven.be/bitstream/123456789/413878/1/P-review4_boek_Helena+Taelman.pdf

BIJLAGEN

Bijlage 1: een zoektocht doorheen Pluizer
Wij deden de test en zochten titels voor de thema's 'milieu' en 'tijd' op de **Pluizer**[9]-website:

Milieu:

1. Lotta ruimt op (4+), Diane Put, Clavis
2. Kleine Adam (4+), Mariette Vanhalewijn, Lannoo

Tijd:

1. Nippertje (4+), Rian Visser, Gottmer
2. Olifant en de tijdmachine (4+), Max Velthuijs, Leopold

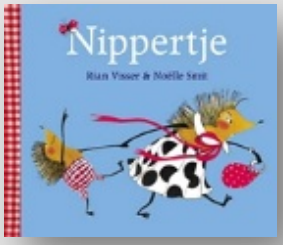

Deze selectie is slechts een greep uit de lange lijst waaruit we konden kiezen. Deze website is absoluut een aanrader.

Bijlage 2: bijkomende voordelen informatieve prentenboeken[4]

- Positieve invloed op kritisch denken
- Verbeteren begrip
- Achtergrondkennis bouwen
- Connecties met de echte wereld leggen
- Andere culturen en soorten mensen (vb. beroepen) leren kennen
- Woordenschat bouwen
- Succes in latere schoolloopbaan

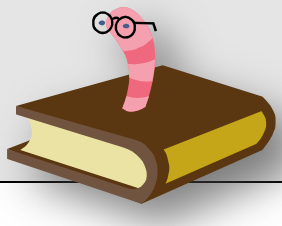

- Leesmotivatie en leesplezier

Bijlage 3: Verschillende soorten vragen stellen

Eenvoudige vragen

Nadat een verhaal voor de eerste keer is verteld, kan je volgende vragen stellen om het verhaal wat meer terug te halen. Deze vragen blijven eenvoudig en gaan over de basisstructuur in het verhaal[27].

- Over wie gaat het verhaal?
- Waar speelt het verhaal zich af?
- Wat gebeurt er in het verhaal?
- Wat is het probleem?

Inzichtsvragen

Nadat het verhaal voor een tweede keer is voorgelezen, bespreek je het probleem in het verhaal dieper en praat je samen met de kleuters over hoe dit opgelost werd. Je stelt meer inzichtelijke vragen waarmee je de informatie uit het verhaal wil uitbreiden door informatie te vergelijken, gebeurtenissen te voorspellen en de kleuters te laten redeneren hierover.

- Wat is het probleem en hoe werd dit opgelost?
- Waarom?
- Kon het nog anders?
- Wat had jij gedaan?
- Waarom zo wel/niet?

Bovenstaande vragen blijven algemeen. Stem ze af op de inhoud van het verhaal. Stel dus niet iedere keer de vraag: 'wat gebeurt er in het verhaal?', maar wees specifieker (bv. Wat doet de dierenarts?). Doe dit met alle verhalen.

[27] Gebaseerd op de activiteitencycli van de Taallijn (Expertisecentrum Nederlands)

Bijlage 4: vragen stellen, eenvoudige vragen en inzichtsvragen
Mama's buik[28]

[28] Uit: NoBlock (n.d.). *Mama's buik*. Geraadpleegd op http://www.noblock.nl/kleine-kinderen/verhalen/mamas-buik

Mama heeft een dikke buik. Vroeger niet, toen was mama gewoon. Maar nu wordt mama's buik steeds dikker. Mama heeft aan Koen verteld waarom haar buik zo dik is geworden. Er zit een heel klein kindje in mama's buik. Elke dag groeit het kindje een klein stukje. En daarom wordt mama's buik steeds dikker. En over een poosje komt het kindje uit mama's buik. Koen weet nog wat mama vertelde. "Dan wordt het kindje geboren," zei mama. Dan is er een baby geboren. Als het een meisje is dan heeft Koen een zusje gekregen. En als het een jongentje is dan heeft Koen een broertje. Koen weet nog niet wat hij het leukste vindt, een broertje of een zusje. Op een dag komen Opa en Oma logeren. Mama is naar het ziekenhuis, samen met papa. Koen weet al waarom. Nu wordt het babietje geboren. Koen zit lekker bij Opa op schoot. Opeens gaat de telefoon, Oma neemt op. Oma praat even, en dan legt ze de telefoon weer neer. "Kom Koen, doe je jas aan. We gaan naar het ziekenhuis. De baby is geboren." Als Koen en Opa en Oma eindelijk bij mama's bed zijn schrikt Koen wel een beetje. Mama is heel erg moe. Koen geeft mama gauw een kusje. Dan kijkt hij naar mama's buik. Mama ligt onder de deken, Koen kan niet goed zien of mama's buik weer dun is geworden. Daar komt papa aangelopen, in zijn armen draagt hij de baby. Papa gaat zitten op een stoel, nu kan Koen de baby goed zien. Het is maar een kleine baby, vindt Koen. De baby slaapt. "Vind je haar niet lief ?" vraagt papa," dit is Maaike, je zusje." En dan tilt papa de baby een beetje op. "Maaike," zegt papa, " dit is Koen, je grote broer." Maaike slaapt gewoon door. Ze snapt er nog niets van. Maar Koen snapt het wel. Hij heeft een zusje gekregen. En nu is hij de grote broer. Koen is best een beetje trots.	*Eenvoudige vragen (dag 1/dag 3)* • Over wie gaat het verhaal? • Wat zit er in de buik van mama? • Waar is de baby geboren? • Wie draagt de baby in het ziekenhuis? *Inzichtsvragen (dag 2/dag 4)* • Waarom wordt de buik van mama steeds dikker? • Waarom is mama in het ziekenhuis zo moe, denk je? • Is de buik van mama na de geboorte meteen weer helemaal plat? • Denk je dat Koen blij is met de baby? Waarom wel/niet? Hoe zie je dat?